

BOEKBESPREKINGEN

Dr H. J. A. HERMENS. *De bedrijfseconomische betekenis van de reclame*. Bedrijfs-economische Monographiën XV. Leiden 1949, 404 blz.¹⁾

door Drs W. J. v. d. Woestijne

De schrijver definieert de reclame als: het samenstel van verrichtingen ter massale beïnvloeding van het vraag- en aanbodspotentieel, en verkort als: de massale beïnvloeding van de vraag (en aanbod).

Hiermede wordt de reclame onderscheiden van het tot stand brengen van de verkoop enerzijds en van de individuele beïnvloeding van de potentiële gegadigde anderzijds.

Als bedrijfseconomische studie beperkt schr. het onderzoek tot de problemen en verschijnselen van de reclame binnen het bedrijf en legt hij de economische maatstaf aan van het vergelijken van kosten en opbrengsten.

De betekenis van de reclame als beïnvloeding van de vraag, gedefinieerd als het functionele verband tussen prijs en gevraagde hoeveelheid, kan ook als sociaal economisch vraagstuk benaderd worden. Explicite heeft de schrijver deze zijde van het vraagstuk, incl. de moderne sociaal-economische theorie van de prijsvorming in het kader van de onvolkomen concurrentie, geëlimineerd.

Een volledige economische behandeling van de reclame heeft hij zich dus niet als doel gesteld. Men kan met schr. van mening verschillen of deze beperking doelmatig is.

Voor zijn beperking pleit evenwel dat een voldoende omvangrijk en samenhangend complex van problemen na zijn beperking overgebleven is om een monografie te rechtvaardigen.

In de eerste drie hoofdstukken ontwikkelt schr. het begrip reclame en keert hij zich als econoom tegen de sterke psychologische en technische inslag van de reclame-litteratuur.

In hoofdstuk IV krijgen wij een geschiedkundige schets van de reclame. In dit hoofdstuk zijn o.i. in het bijzonder de paragrafen 7 en 8 van betekenis waarin schr. een verslag doet van een door hem ingesteld onderzoek naar de ontwikkeling van de reclame, in hoofdzaak dagblad-reclame, sedert het begin van de 19e eeuw. In de eerste helft van de 19e eeuw nam de vraagscheppende reclame van uitgevers en fabrikanten van geneesmiddelen toe. In de zeventiger jaren nam onder invloed van de concurrentie en de nieuwe bedrijfsvormen in de detailhandel de winkeliers-reclame de leiding.

Een twintigtal jaren later wordt de fabrikanten-reclame van werkelijk belang. In de 20ste eeuw hebben geen principiële veranderingen meer plaats gevonden.

De hoofdstukken V en VI behandelen aard en kwantitatief verband tussen reclame en afzet, terwijl in hoofdstuk VII getracht wordt, overigens te vergeefs, dit verband door middel van de correlatie rekening te bepalen. Het is tussen hoofdstuk V en hoofdstuk VI dat de problematiek van de markt vormen een plaats zou hebben moeten vinden.

Een zeer belangrijk hoofdstuk, althans naar onze mening is het achtste. Daarin wordt èn deductief èn empirisch de betekenis van de reclame in verband gebracht met de functionele plaats in de bedrijfskolom. De invloed van de detaillist op de keuze van de cliënt blijkt, althans in U.S.A.,

vrij groot te zijn. Er zijn aanwijzingen dat de kracht van de reclame groter is naarmate het product (in de ogen van de consument) meer specifiek is.

Hoofdstuk IX geeft het verband tussen omvang van de reclame en het conjunctuur verloop. In feite blijkt er een hoge correlatie te zijn maar de schrijver geeft een van deze ervaring enigszins afwijkende normatieve conclusie. In het algemeen acht hij een verhoogde reclame activiteit in de eerste opgaande periode na een laag-conjunctuur gewenst vooral in verband met het eerst later optredende volgtijdelijk effect van de herhaling.

Hoofdstuk X behandelt de reclame begroting in verband met de markt-analyse terwijl hoofdstuk XI de reclame als element in de kostprijs beschouwt.

In het laatste hoofdstuk wordt een onderzoek ingesteld naar de functionele plaats van de reclame in de organisatie van het bedrijf. Bijzondere aandacht wordt daarbij gegeven aan de differentiatie van de reclame-functionaris tot een zelfstandig reclamebureau.

Uit het bovenstaande blijkt dat de betekenis van deze studie enerzijds ligt in de analyse en anderzijds in de verzameling van overigens verspreid historisch en modern empirisch materiaal. In beider richting is zij zo tot een o.i. zeer waardevolle aanvulling van de vrij schaarse economische literatuur op dit gebied geworden.

¹⁾ Zie ook het in dit nummer opgenomen artikel: „Enkele opmerkingen over de reclame als element van de kostprijs”.

v. d. W.

F. J. P. VAN DOOREN, De persoonlijkheid als uitgangspunt van de psychologie toegepast in het bedrijf. Openbare les gegeven bij de aanvaarding van het ambt van lector in de Bedrijfspsychologie en Sociale Psychologie aan de Kath. Economische Hogeschool te Tilburg op 25 Mei 1950, uitgave W. Bergmans, Tilburg. 1950.

door Prof. Dr T. T. ten Have

Deze les is in grote trekken een getuigenis van de gedurig veldwinnende opvatting, dat de enige remedie tegen de huidige „vervreemding van de mens tegenover arbeid en arbeidsomgeving” is: de werker in het bedrijf niet enkel te zien als de levende factor in het productieproces, maar — als mens.

In de vervreemding, door Van Dooren op alle gebieden van psychisch leven signaleerd en beschreven, ziet hij een der voornaamste oorzaken van de wrijvingen en spanningen in het bedrijf en van de dikwijls negatieve instelling van vele leden der bedrijfsgemeenschap tegenover hun taak. Is de mens bekend en vertrouwd met taak en milieu, en is dit milieu voor hem „hanteerbaar”, m.a.w. voelt hij het als „eigen”, dan is een der belangrijkste voorwaarden gerealiseerd voor een wrijvingloze taakvervulling, dus ook voor een optimale arbeidsprestatie. De bedrijfspsycholoog moet zich derhalve vooral tot taak stellen „de vreemdheid te verzachten”, of wel: gunstige voorwaarden te scheppen voor groei en handhaving van de persoonlijkheid.

Wellicht, dat het gelijkstellen van deze twee doeleinden zo op het eerste gezicht niet voor ieder duidelijk is. Het wordt echter plausibel, als we weten dat er volgens schr. in ieder mens leeft de drang zich te ontwikkelen tot een geïntegreerde persoonlijkheid (= „een persoon, die een eigen harmonische geslotenheid bezit”); voorts dat er span-

ningen ontstaan wanneer de mens wordt verhinderd „de aanwezige potentiële ontwikkelingskrachten te activeren en de feitelijke afheid, de volgroeiing van zijn individuele zijn te bereiken”; en ten slotte dat de genoemde vervreemding van taak en milieu zulk een frustratie betekent en spanningen in het bedrijf oproept. Dus: geef de mens een goede kans uit te groeien, tot integratie te komen, en het bedrijf zal er wel bij varen.

Met de algemene strekking van Van Dooren's betoog zal wel ieder, wie de mens ter harte gaat, kunnen instemmen, al zullen velen oordelen dat de sociaal-psychologische zijde van het vraagstuk (b.v. de samenstelling van de arbeidsgroep) te weinig aandacht heeft gekregen, waardoor het zwaartepunt in de problematiek verkeerd is komen te liggen. Minder eenstemmigheid zal er zijn t.a.v. de redenering ter verklaring van de bestaande spanningen en ter motivering van de doelstelling. Men kan zich immers afvragen, of in ieder mens een sterke drang tot persoonlijkheidsontwikkeling, d.i. tot volkomenheid of zelfrealisatie, verondersteld mag worden, en of de genoemde vervreemding en spanningen inderdaad op rekening zijn te schrijven van een frustratie van behoeften op basis van *deze* drang! Wel gaat de natuurlijke rijping in de richting van integratie (tegelijk overigens met toenemende differentiatie), en bij *sommigen* is er ook een doelbewust streven naar integratie, maar aan deze empirische gegevens kan toch niet een algemeen verklaringsprincipe voor de bedoelde frustratie-verschijnselen worden ontleend. En bovendien: wat is volkomenheid, wat is zelfrealisatie? We doen goed deze termen met veel terughoudendheid te gebruiken, de inhoud ervan staat ons nog allerm minst duidelijk voor ogen. Het wil mij voorkomen, dat hier de empirie, onze enige toetssteen, uit het oog is verloren, ter wille van een zeker ideaalbeeld van de mens. De critische lezer zet nog meer vraagtekens bij de tekst, van meer of minder importantie. Dit neemt echter niet weg, dat men veel waardering kan hebben voor de bedoeling van de heer Van Dooren om bij de aanvang van zijn arbeid als lector in de bedrijfspsychologie en sociale psychologie aan de Kath. Economische Hogeschool te Tilburg nog eens scherp in het licht te stellen, dat het bedrijf een gemeenschap is van mensen, en dat spanningen en conflicten in het bedrijf vooral ontstaan, als met de gerechtvaardigde behoeften van de mens — hoe deze dan ook nader moeten worden omschreven — niet voldoende wordt gerekend.

Dr S. KLEEREKOPER. Eenige beschouwingen over het verband tussen de economische theorie en de productieverhoudingen in het bijzonder met betrekking tot de economie van de K'voetsoth. Rede uitgesproken bij de aanvaarding van het ambt van gewoon hoogleraar aan de Universiteit van Amsterdam op 9 Mei 1949. Uitgave N.V. De Arbeiderspers.

door Prof. Dr Abram Mey

Te lang heeft deze rede op beoordeling gewacht — ten dele mijn schuld; daarvoor mijn excuus aan hem, die haar heeft uitgesproken.

Kleerekoper confronteert ons in zijn oratie met een bedrijfseconomisch probleem, maar tegen de achtergrond van de problemen van het oeroude volk — gebonden aan zijn klassiek streven naar harmonisering van persoonlijkheidswaardering en gemeenschapsordening — dat thans in nieuw verworven nationaal bestaan zijn eigen vormen zoekt; ook in de

economische sfeer. Het zionistisch ideaal — de levenshouding, welke Israël zal moeten aannemen — kan (gegeven het ideaal) niet de individualistische kapitalistische structuur overnemen; evenmin zich voegen in een structuur, waarin de persoonlijkheid totaal versmolten wordt in de massa. De karakteristiek van de persoonlijkheid mag niet verloren gaan, maar moet zich, met behoud van eigen leven en vrijheid, invoegen in de collectiviteit, in de organische structuur van het samenleven.

Dit streven naar oplossing van het probleem van individu en gemeenschap kan slechts dan zijn doel bereiken, indien het zich realiseert, dat er levenstrekken zijn — ook economische —, welke niet veronachtzaamd kunnen worden. „Nieuwbedachte vormen kunnen alleen blijvend bijdragen tot de geschiedenis, indien zij in hunne constructie gegrond zijn „op de fundamentele wetten van het bestaan hunner soort”. De nieuwe vorm, is de K'voetsoth, die naar Kleerekoper's definitie is de „integrale coöperatie”, welke van de eerste bewerking af tot aan de consumptie toe op samenwerking — zonder private eigendom of loondienst — berust. De arbeid wordt daarin niet verricht met het critische doel om een inkomen — zo groot mogelijk — te verwerven, maar om de vreugde, de eer en het genot van de arbeid zelf. De nieuwe vorm van productiehuishouding staat zodanig in dit teken, dat het „huren van arabische „arbeidskracht en het genieten van de meerwaarde ervan als een verraad „aan zionisme en socialisme wordt beschouwd”. „Kolonialisme heeft „nooit tot de modernisering van dit verlaten woestijngebied kunnen „voeren”.

De analyse, welke Kleerekoper geeft, is daarom van algemeen belang, wijl zij de betekenis van de bedrijfseconomische probleembehandeling verheft boven de beperktheid, waarin zij — door de traditie van de maatschappij-vorm, waarin wij leven, gebonden — zou kunnen geraken; n.l. de traditie van het uitsluitend behandelen van de vraagstukken vanuit het streven naar inkomen.

Kleerekoper volgt hierin de gedachte aanwezig in Limperg's leer, waarin de problemen onzer wetenschap niet vastgesmeed zijn aan de ondernemingsgewijze productie en aan het streven naar inkomen met die productiewijze verbonden. De betekenis van ons vak zou, ware die binding aan inkomensstreven niet verbroken, een naar tijd en ruimte beperkte zijn geweest. In de samenkoppeling met de productieverhoudingen, welke karakteristiek zijn voor de kapitalistische aera der mensheidsgeschiedenis, zou deze wetenschap niet bruikbaar zijn voor verklaring van verschijnselen en verhoudingen uit vroegere tijdperken en zonder zin voor verklaring van die uit latere. Zelfs zou onze wetenschap geen verklaring kunnen geven van de verschijnselen in de gemeenschapsbedrijven, zonder deze — op gekunstelde wijze — te wringen in het keurslijf van de vormen van productiehuishoudingen met fundamenteel andere doelstelling. Naar de vorm treden bij een bedrijfshuishouding als de K'voetsoth productieverhoudingen naar voren, welke op essentiële punten afwijken van hetgeen onze huidige maatschappij te dien aanzien vertoont.

„Doch in deze nieuwe verschijnselen treedt naar voren — dat is wat „Kleerekoper zegt te willen onderzoeken en metterdaad bewijst —, dat „de naar vorm verschillende fenomenen toch verklaarbaar zijn uit het „economische motief en dus in wezen verwant met de verschijnselen, „zoals wij die hebben leren kennen en verklaren”. „Blijkbaar scheiden „de productievooraarden de economische verschijnselen aan de oppervlakte, maar het economisch motief verenigt ze in de diepte. Dit pro-

„bleem komt tot zijn recht, wanneer het toegespitst wordt op een ver-
„schijnsel, waarin alle krachten, die in de bedrijfshuishouding werken
„tezamen komen: in de *kostprijs*. De vragen, die onderzocht worden, zijn
„ten eerste of en in hoeverre het normatieve standpunt, waarvan de
„theorie uitgaat in de kapitalistische maatschappij, in de socialistische —
„in kwestie — al of niet gewijzigd gehandhaafd kan worden en ten
„tweede of in de K'voetsoth ook zulke evidente fouten worden aange-
„troffen als in de kapitalistische bedrijfshuishoudingen of deze fouten in
„wezen verwant zijn met die, welke in de kapitalistische maatschappij
„worden aangetroffen”.

De K'voetsoth volgt de methode van het opstellen van budgetten op korte termijn en van het opstellen van een nacalculatie op grond van gerealiseerde cijfers; maandelijks afrekening van de opbrengsten door de T'noerah (de verkoopcoöperatie). In de K'voetsoth met zekere ervaring worden equivalenten voor depreciatie der duurzame productiemiddelen berekend. Hier komt het probleem der vervangingswaarde op het toneel, maar tevens de vraag hoe de waarde van de gepresteerde arbeid (gezien de sociale structuur) wordt berekend.

„De methode, welke thans gevolgd wordt: het behandelen van het arbeidsinkomen als restgrootte, bovendien nog vermengd met iets wat (afgezien van verschil in sociale structuur) ten dele met ondernemerswinst vergelijkbaar is en anderdeels als kapitaalrente moet worden beschouwd, nadat een zo groot mogelijke prijs is bedongen, zonder dat een integrale kostprijs bekend is komt overeen met to charge what the traffic will bear”.

De kostprijsberekening zou niet juist zijn, indien de in de productie geofferde arbeidsprestaties niet werden ingecalculeerd. Evenwel een vervangingswaarde afleiden uit de inkoopmarkt van de arbeid is niet mogelijk. Die markt bestaat niet.

Niettemin wordt de verbruikte arbeidskracht gereproduceerd, de arbeiders consumeren. Zij consumeren het door de gemeenschappelijke keuken beschikbaar gestelde rantsoen; daarin een verschil met de kapitalistische maatschappij. Met de voeding van de arbeider alleen — de kortstondige verdwijning van de verbruikte arbeidskracht — is het vraagstuk niet opgelost, de arbeidskracht moet ook op de lange duur vervangen worden. De opvoeding van de jeugd behoort ook tot de kosten van de prestatie, welke in de calculatie moeten worden opgenomen. De opvoeding geschiedt niet door de arbeiders in het gezin, maar op kosten van de gemeenschap. In de kostprijsberekening van de K'voetsoth-economie moeten niet alleen de kosten van de voeding van de huidige arbeider, maar ook van de opvoeding en voeding van de jeugd — van de toekomstige arbeiders — afzonderlijk worden opgenomen.

Kleerekoper vraagt zich af of hier niet een tautologie in de redenering komt, wijl de gemeenschappelijke keuken de levensmiddelen van de K'voetsoth koopt. Hij toont dan aan, dat dit geen tautologie, maar een quantitatieve interdependentie is.

De arbeidskosten zullen moeten bestaan uit het minimum van opvoeding om bewakme en gezonde arbeiders te verkrijgen, vermeerderd met een bedrag voor algemeen erkende culturele behoeften. En streven om boven dit laatste uit te gaan zal uit productie-overschotten (winst in kapitalistische termen) moeten worden gefinancierd (besparing).

Voorts toont Kleerekoper aan, dat het probleem van de woningbouw aanleiding wordt, dat arbeiders — door de K' voetsoth opgeleid — voor

lonen, welke „bepaaldelijk parasitair” zijn, in de bouwnijverheid gaan werken. Daarmede wordt voor de K'voetsoth het voor de opvoeding bestede bedrag een verspilling. Dit kan alleen geredresseerd worden door fiscaal ingrijpen, waarvoor hij de vorm aangeeft.

Tenslotte behandelt Kleerekoper de betekenis van de enorme immigratie voor het vraagstuk van de arbeidskosten. Er is een steeds toenemende bevolking en dus is in de bedragen van voeding en opvoeding — naast de vervangingskosten van de arbeid — ook een deel van de kosten van de expansie begrepen.

Kleerekoper beziet nu de vraag of het juist is om de kosten van de expansie in de kostprijs te calculeren, waardoor een deel van de kosten van de kapitaalvorming niet uit besparing, maar uit de productie worden gefinancierd.

Handhaven der immigratie is — om vele door hem genoemde redenen — een belang voor het zionistisch experiment. De ontginningen van Woestijn-gronden kunnen logisch uit de publieke kassen worden betaald (evenals de drooglegging van de Zuiderzee bij ons); waarbij in Israël het merkwaardige is, dat het Joodse volk de vereiste belastingen opbrengt met een systeem, dat op vrijwilligheid gebaseerd is. Daar middelen uit een excessieve belastingdruk echter niet in het oneindige kunnen blijven vloeien en een permanente staat van ondersteuning niet mogelijk en niet gewenst zijn, zal ook de expansie aan de eisen van rationaliteit moeten voldoen. De auteur geeft aan, waarin die eisen bestaan en welke problemen daarbij optreden.

Een merkwaardige en belangrijke rede om de twee redenen, waarmede deze beschouwing begonnen werd. Ten eerste de bedrijfseconomische theorie is niet gebonden aan een bepaalde maatschappij-structuur; evenmin aan een bepaalde vorm van bedrijfshuishouding. (K'voetsoth of onderneming, gemeenschapsbedrijf, of openbaar bestuursorgaan). Ten andere is de rede belangrijk om de kijk, die zij ons geeft op het experiment, van een nieuwe en coöperatieve maatschappij — structuur — socialisme zonder dictatuur —, welk experiment verbonden is met het terugleiden van het oude volk naar het in toekomststijl herbouwde oude nationale huis.

Ik besluit met de wens, dat Kleerekoper's denkbelden door de Israëli mogen worden begrepen, verstaan en toegepast en met de opmerking aan de abonnee's om zelf de rede te lezen. Ik heb getracht zoveel ervan te geven, dat de belangrijkheid blijkt en de belangstelling gewekt wordt.

NEDERLANDS INSTITUUT
van
REGISTERACCOUNTANTS
BIBLIOTHEEK

INGEKOMEN BOEKEN

Dr A. de Graaff, Uitg. Het Spectrum, Utrecht.

A. A. Wempe, Belastingrecht, 5e druk. Uitg. J. Muusses, Purmerend.
